

Voordat in slothoofdstuk 8 de teloorgang van het vinken als bedrijf en als vermaak uit de doeken wordt gedaan (vanwege de veel intensievere dierenbescherming dan vroeger en door ecologische veranderingen: duinbebossing en drooglegging Haarlemmermeer), wordt hoofdstuk 7 gewijd aan de vogelarij als onderwerp van dichtkunst en rijmelarij. Het is een kostelijk onderwerp, maar ook verbazingwekkend door de veelheid aan materiaal, die de auteur hierin bijeen heeft gebracht. Op zichzelf is dit reeds een aanwijzing voor de plaats welke het vinken vroeger in het volksvermaak maar evengoed in de elitecultuur heeft ingenomen: niet wereldschokkend, maar ook niet onbelangrijk voor culinaire genoegens, voor het kinderspel, voor de zangvogelsport, de damesmode, als bron van neveninkomsten en relatiegeschenk. Een stuk verloren gegaan dagelijks leven komt door dit boek weer in beeld.

Wat aan dit boek in zijn algemeenheid opvalt, is de enorm brede kennis van de auteur over tal van vaak zeer uiteenlopende terreinen. Dat gaat van naamkunde tot kunstgeschiedenis tot letterkunde, en nog veel meer. Alleen al de verzorging met illustraties is een beschouwing op zich waard. Zelden of misschien wel nooit heb ik een historische verhandeling zo functioneel geïllustreerd gezien. Niet minder dan 130 afbeeldingen sieren dit boek met 385 bladzijden tekst. En zij zijn stuk voor stuk het bekijken waard. Maar de eruditie spreekt ook uit het feit dat niet minder dan bijna zeventienhonderd voetnoten werden toegevoegd, een literatuurlijst met wel zeshonderd titels, negentien grafieken en acht tabellen, een lijst met meer dan vijftig geraadpleegde archieven, een uitstekende verklarende woordenlijst van twaalf bladzijden, en een voorbeeldig register van zeventien pagina's. Kortom een boek met een onderwerp van niets bezien vanuit de loop van de wereldgeschiedenis, maar toch een werk van groot respect afdwingende eruditie dat de lezer voortdurend in contact brengt met het dagelijks leven in vroeger dagen. Hulde aan de auteur. De flaptekst vermeldt dat in dit boek de geschiedenis van de zangvogel- en kwartelvangst in Holland voor het eerst wordt beschreven. Mij lijkt 'ook voor het laatst.' Een felicitatie voor de Historische Vereniging Holland, die dit boek in zijn serie *Hollandse Studiën* uitbracht.

Ad van der Woude

D. Blonk, J. Blonk-van der Wijst, *Hollandia comitatus. Een kartobibliografie van Holland* (Utrechtse historisch-kartografische studies I; 't Goy-Houten: Hes en De Graaf publishers, 2000, 488 blz., ISBN 90 6194 418 X).

Het historisch-kartografische onderzoeksprogramma Explokart van de Universiteit Utrecht heeft tot doel te komen tot een betere ontsluiting van het kartografische erfgoed in Nederland. De resultaten van dit onderzoeksprogramma zullen worden gepubliceerd in een nieuwe reeks. Van die reeks is de onderhavige band het eerste deel. Het boek beoogt een compleet overzicht te geven van alle gedrukte landkaarten van het graafschap Holland vanaf 1542 tot aan het begin van het Koninkrijk der Nederlanden. Het noordwestelijke deel van de huidige provincie Noord-Brabant is daarbij niet over het hoofd gezien. Uit de titel blijkt niet duidelijk dat het alleen gaat om de kaarten die het hele gewest Holland beslaan. Slechts bij wijze van uitzondering zijn deelkaarten opgenomen. Eén van die uitzonderingen betreft de Kop van Noord-Holland. Dit gebied heeft in de beschreven periode een aantal keren een ingrijpende verandering ondergaan. In een apart hoofdstuk worden die veranderingen beschreven. De auteurs onderscheiden in dat veranderingsproces zes fasen en illustreren die fasen met een achttal deelkaarten.

De bibliografie omvat in totaal 101 kaarten, gerangschikt in chronologische volgorde en als zodanig doorlopend genummerd. In de *Summary* is de opeenvolging van de kaarten een andere, aangezien daarin meer is gelet op de onderlinge afhankelijkheid dan op het jaartal. Een nadere toelichting wordt daarbij echter niet gegeven. Opmerkelijk is de verdeling van de kaarten in de tijd. 28 Kaarten dateren uit de tweede helft van de zestiende eeuw en evenveel uit de eerste helft van de zeventiende eeuw. De tweede helft van de zeventiende eeuw heeft 19 kaarten nagelaten, de eerste helft van de achttiende eeuw 16 en de tweede helft van die eeuw 9. Van die laatste dateren er 7 uit de jaren 1790.

De schrijvers hebben in de kartografie van het graafschap Holland drie traditieblokken onderscheiden. Gedurende meer dan 75 jaar bleef de kartografie van het graafschap Holland schatplichtig aan de gewestkaart van Jacob van Deventer. De andere traditieblokken worden gedomineerd door de kaart van Balthasar Florisz. van Berckenrode en Nicolaas Visscher II. Bij elke kaart wordt vermeld tot welke traditie zij behoort. Wat het belang daarvan is, wordt niet toegelicht. Slechts in algemene bewoordingen wordt aangegeven wat de voornaamste kenmerken van elk van die blokken zouden zijn. De karakteristieken sluiten elkaar echter niet uit en lijken nauwelijks onderscheidend.

De kracht van het boek ligt eerder in de rijke verzameling aan kartografische informatie die daarin is bijeengebracht dan in de opbouw van het betoog. Zo staan in het hoofdstuk over de kartering van Holland in de periode 1543 tot 1840 de kaarten centraal die ten grondslag hebben gelegen aan de drie onderscheiden traditieblokken. Tegelijkertijd wordt in dit hoofdstuk echter stilgestaan bij de kaarten uit de atlassen van Christiaan Sgroten, hoewel die niet in deze bibliografie zijn opgenomen. De auteurs lichten deze beslissing toe met de opmerking dat deze kaarten 'toch ook van belang zijn.' Verder wordt aandacht besteed aan de kaart van Joost Jansz. Beeldsnijder 'omdat hieraan gegevens zijn ontleend.' Zonder nadere toelichting sluit dit hoofdstuk af met paragrafen over de kaarten uit de Franse tijd en over de Choro-topografische kaart van C. R. Th. Krayenhoff.

In deze bibliografie zijn alle 101 kaarten gereproduceerd onder vermelding van de officiële titel, de vindplaatsen en de relevante literatuur. Bovendien wordt van elke kaart de ontstaansgeschiedenis kort toegelicht. Soms was het nodig om daarbij uitgebreid in te gaan op een aantal kenmerkende verschillen tussen de onderscheiden edities. Dat geldt onder andere voor de kaarten van Sebastiaan Münster, Abraham Ortelius en Gilles Robert, om maar enkele voorbeelden te noemen. Deze kaartbeschrijvingen zijn stuk voor stuk knappe staaltjes van kartografisch en bibliografisch speurwerk. Zij maken deze bibliografie tot een onmisbaar naslagwerk.

De auteurs vragen in hun beschrijvingen ook aandacht voor de inhoud van de kaarten. Steeds weer wordt gewezen op de vele landschappelijke veranderingen die zich in het graafschap Holland hebben voorgedaan in de periode die door de kaarten wordt bestreken. Op die manier is aan de kaarten een schat aan informatie toegevoegd. Doordat de kaarten centraal staan, voegt die toegevoegde informatie zich echter niet aaneen tot een doorlopend verhaal. De bruikbaarheid van de bibliografie voor andere dan kartografische doelen wordt daardoor beperkt, te meer daar er wel een register van persoonsnamen is opgenomen maar niet van toponiemen. Wie iets wil weten over de Slaperdijk of de Wiericke zal dus het hele boek moeten doorzoeken. Toch is het boek een belangrijke aanwinst, zowel door de vele afbeeldingen als door de bijeengebrachte documentatie over de verschillende kaarten en hun ontwikkelingsgang. Ook voor geïnteresseerden in de landschappelijke veranderingen heeft dit boek veel te bieden.

M. Derez, e. a., ed., *Arenberg in de Lage Landen. Een hoogadellijk huis in Vlaanderen en Nederland* ([Die Arenberger. Geschichte einer europäischen Dynastie III]; Leuven: Universitaire pers Leuven, 2002, 407 blz., €75,-, ISBN 90 5867 233 6).

De afgelopen jaren is in verscheidene baanbrekende studies en bundels meer licht geworpen op de sociale machtsbasis van de middeleeuwse aristocratie in de Nederlanden. Prosopografische en netwerkstudies als die van Mario Damen en Hans Cools, de analyses van ministerialiteit, adeldom en ridderschap door A. L. P. Buitelaar en Antheun Janse en bundels als *Showing Status* (onder redactie van Wim Blockmans en Antheun Janse) besteedden aandacht aan familiale en professionele verbanden, status en prestige, en de institutionele inbedding van de adel in vorstelijke en gewestelijke instellingen en de kerk. De materiële machtsbasis van de adel is er heel wat bekaaid afgekomen. Begrijpelijk is dit wel, want de noodzakelijke, moeizame bezitsreconstructie en de bijbehorende genealogische puzzels leveren behalve veel werk (veelal tot op plaatselijk niveau) maar zelden tot de verbeelding sprekende studies op. De studie van Eduard van Ermen uit 1982-1986 over *De landelijke bezittingen van de heren van Wezemaal in de Middeleeuwen* (2 dln.; Leuven, 1982-1986) bleef lang een eenling in de historiografie van de Nederlanden. Dat zo'n studie niettemin tot een aansprekend resultaat kan leiden, bewijst dit boek over het geslacht van Arenberg, genoemd naar een oude, in de Eifel gelegen heerlijkheid. Inmiddels verscheen ook een diepgaande studie naar de familiale en economische grondslagen van de machtspositie van de Brabantse adellijke familie van de Berthouts van de hand van Godfried Croenen, getiteld *Familie en macht. De familie Berthout en de Brabantse adel* (Leuven: Universitaire pers, 2003). Toch kunnen deze sobere studies niet tippen aan het ongetwijfeld dankzij grote financiële steun van de prinsen van Arenberg totstandgekomen boek over de Arenbergs in de Lage Landen.

Na het overlijden van Karel van Croy in 1612 ging het hertogdom Aarschot met de bijbehorende omvangrijke bezittingen via zijn zus Anne van Croy over aan haar echtgenoot Karel, prinselijke graaf van Arenberg. Zo kwamen de Arenbergs, wier stamlijn begint met de gelijknamige twaalfde-eeuwse burggraven van Keulen, terecht in het hart van de Nederlanden. Al sinds de veertiende eeuw hadden de heren van Arenberg uit de adellijke familie Van der Marck in het prinsbisdom Luik en de Ardennen voet aan de grond gekregen. Graaf Karels kleinzoon Frans werd in 1644 tot hertog van Arenberg verheven. Na de Eerste Wereldoorlog confisqueerde de Belgische staat de uitgestrekte bezittingen van de inmiddels in Duitsland gedomicilieerde Arenbergs en werden deze openbaar verkocht. De Katholieke Universiteit Leuven kwam in 1925 in bezit van het Arenbergpaleis in Heverlee en verkreeg later door een hertogelijke schenking een deel van de bibliotheek en het kunstpatrimonium uit de paleizen van Brussel en Heverlee. Dat is uiteindelijk de reden dat prof. dr. Jan Roegiers van die universiteit, met de wetenschappelijk medewerkers van de Universiteitsbibliotheek Mark Derez en Marc Nelissen, alsmede Jean-Pierre Tytgat en Anne Verbrugge, de redactie voerde van dit schitterende boek over de Arenbergs in de Nederlandstalige Lage Landen. Het boek is — na twee eerdere delen over de domeinen van deze nog altijd bestaande hertogelijke familie in de Eifel en in Westfalen en het Emsland — de eerste band van het derde deel, gewijd aan de Arenbergse bezittingen in de Nederlanden. De tweede band zal het Franstalige deel daarvan bestrijken. De rol van de Arenbergs in Frankrijk en in het negentiende-eeuwse en vroeg-twintigste-eeuwse Oostenrijk, Italië en Bohemen komt aan bod in volgende delen.

De Arenbergs kenden zes verschillende takken, waarvan er drie sinds de veertiende eeuw over bezittingen in de Nederlanden beschikten, namelijk de heren en graven van Arenberg 'in engere zin', de heren en prinsen van Sedan en de baronnen van Lummen. Dit omvangrijke